

УДК: 378:37-051:159.9-042.61

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2020-1-4>**Ганна Слободянюк,**

аспірант кафедри теорії та методики практичної психології,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м.Одеса, Україна**ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ**

Стаття присвячена аналізу наукових публікацій з висвітлення проблеми психологічної підготовки майбутніх вчителів, що індексуються в міжнародній базі Web of Science, за останні двадцять років. Було встановлено, що до 2008 року спостерігався занижений рівень уваги вчених до висвітлення наукових досліджень, присвячених проблемі психологічної підготовки вчителя. Переважна більшість публікацій - статті, в яких розглядаються дані формування необхідних професійних компетенцій з психологічною складовою у майбутніх вчителів; висвітлюються інновації в формах та методах опанування психологічними знаннями; наводяться дані, присвячені змісту освітньої психології як наукової дисципліни, тощо. Проте проаналізовані наукові праці мають обмежений характер та не враховують досить актуальні напрями досліджень із зазначеної тематики.

Ключові слова: психологічна підготовка майбутніх педагогів, науково-метрична база Web of Science, психолого-педагогічна підготовка вчителя, аналіз публікацій, науково-пошукові дослідження.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми

Учительська професія, за класифікацією Є. Клімова (1985), відноситься до групи професій, предметом яких є інша людина, тому підготовка фахівця має містити психологічну компоненту. Для суспільства логічно очікувати, що необхідні спеціалізовані знання, відповідні навички і базові психологічні компетенції повинні бути набутими майбутнім педагогом на етапі початкової професіоналізації в профільних навчальних закладах (Chebykin, 2017). При цьому вчитель повинен здобути не тільки важливі професійні психологічні компетенції, а й бути психологічно підготовленим до викликів сучасної школи, яка, не зважаючи на свою консервативність, постійно удосконалюється, виходячи з потреб розвитку суспільства. Психологічна підготовка вчителів у ЗВО України опосередковано відображається в розподілі навчальних годин психологічних дисциплін, їх змісті та співвідношенні аудиторних годин. Порівняльний аналіз навчальних планів майбутніх вчителів у різних ЗВО нашої країни засвідчив зниження обсягів психологічних дисциплін, що не сприяє формуванню необхідних професійних компетенцій майбутніх педагогів (Слободянюк, 2019).

Враховуючи актуальність проблеми, ми поста

вили мету здійснити аналіз наукових публікацій з проблеми психологічної підготовки вчителя, що мають у міжнародних науково-метричних базах, які надруковані за останні 20 років. Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання конкретних завдань, а саме: аналіз публікацій за їх науковою специфікою; узагальнення динаміки публікацій, присвячених зазначеній проблемі по рокам; дослідження змістовної спрямованості публікацій.

Методи дослідження

З метою розв'язання поставлених завдань, нами були використані такі теоретичні методи дослідження: аналіз психолого-педагогічних джерел з досліджуваної проблематики, узагальнення та систематизація даних щодо системи психологічної підготовки майбутніх педагогів у більш ніж 20 країнах.

Основними дослідницькими матеріалами для цього дослідження виступили публікації з зазначеної проблеми, що представлені в міжнародній науково-метричній базі Web of Science за останні двадцять років.

Результати

Як показав аналіз, з 2000 по 2019 роки дослідження проблеми психологічної підготовки майбутніх педагогів є обмеженим та фрагментарним (рис.1).

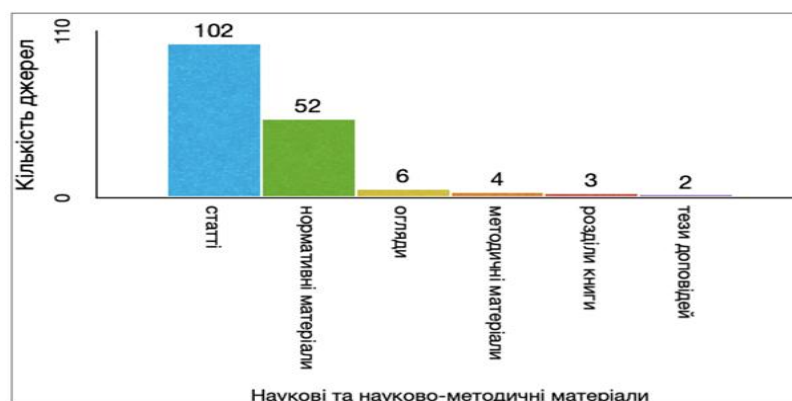

Рис.1. Кількість публікацій за їх науковою специфікою

Як бачимо з рисунку, станом на кінець 2019 року нам вдалося віднайти лише 159 джерел, в яких розглядаються прямо чи опосередковано різні аспекти психологічної підготовки в освітньому процесі майбутніх вчителів. Переважна більшість це - статті, другу сходинку займають різні матеріали, які торкаються нормативних та навчально-методичних аспектів. Також

маються науково-пошукові дослідження у вигляді оглядів, методичних матеріалів, розділів книг, тез доповідей, які коливаються від двох до шести.

Виконане дослідження також дозволило узагальнити динаміку публікацій, присвячених зазначеній проблемі по рокам (див.рис.2).

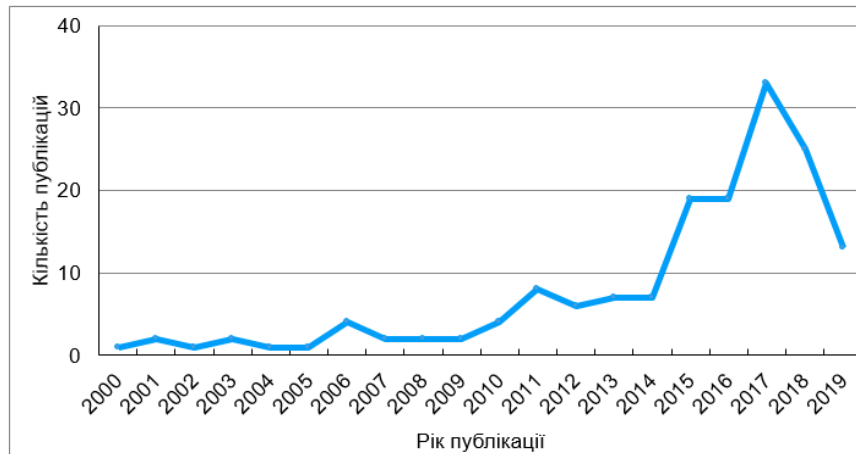

Рис.2. Кількість наукових публікацій по рокам

Як видно з наведеного рисунку, умовно можна виділити три етапи з вказаної тематики:

- перший - з 2000 по 2008 рік - умовно нами названий, як етап сталого, заниженого рівня уваги вчених до висвітлення наукових досліджень, присвячених проблемі психологічної підготовки вчителя;
- другий - 2010-2014 роки, як етап поступового збільшення публікацій;
- третій - 2016-2018 роки, як етап суттєвого

збільшення публікацій.

Ми пояснюємо таку динаміку глобалізаційними процесами в освіті, коли психологічна підготовка вчителя виступає не тільки на один з важливих рівнів професіоналізації вчителів, а ще як і певна умова інтенсифікації та індивідуалізації навчального процесу.

Цікавим виявилася представленість наукових публікацій вчених різних країн (див. табл.1).

Таблиця 1

Публікації з проблеми психологічної підготовки майбутніх вчителів у різних країнах

	2000-2004	2005-2009	2010-2014	2015-2019	Всього (за всі роки)
<u>Росія</u>	-	-	3	38	41
<u>США</u>	5	3	6	5	19
<u>Іспанія</u>	-	1	4	12	17
<u>Україна</u>	-	-	-	14	14
<u>Німеччина</u>	2	1	3	5	11
<u>Румунія</u>	-	-	7	3	10
<u>Китай</u>	-	-	3	3	6
<u>Казахстан</u>	-	-	-	5	5
<u>Бразилія</u>	-	-	1	3	4
<u>Чехія</u>	-	1	-	2	3
<u>Інші країни</u>	-	5	5	19	29
Всього	7	11	32	109	159

Як видно з наведеної таблиці, умовно можна виділити дві групи країн, в яких проводяться відповідні дослідження. Лідируючу позицію тут займають публікації російських, американських, іспанських, українських та румунських вчених за даним напрямом (від 41 до 10 одиниць). Другу групу представляють публікації вчених інших країн, що коливаються від однієї до шести.

Наведені дані ми пояснюємо кількома факторами. По-перше, тим, що в лідируючу групу увійшли вчені держав, в яких мається достатня кількість періодичних та інших видань, що індексуються у відповідній міжнародній базі даних. По-друге, в цих країнах ще зберігаються наукові традиції, наукові школи, які реалізують свої дослідження з проблематики, яка торкається психологічної підготовки вчителя. По-третє, вчені з зазначених країн спроможні вносити досить високу плату за друк своїх праць.

Щодо другої групи, то очевидно, вчені цих країн не відносять вказані міжнародні видання до авторитетних. По-друге, внутрішня політика наукової діяльності не передбачає необхідності презентувати національні дослідження в цих міжнародних науково-метричних базах.

Важливим в роботі виступив аналіз змісту публікацій, який засвідчив, що в 56 публікаціях розглядаються дані формування необхідних професійних компетенцій з психологічною складовою у майбутніх вчителів та їх психологічної готовності до професійної діяльності. У 12 публікаціях представлені результати досліджень психологічних інтервенцій в освітніх програмах підготовки вчителів, відповідних до них стандартів (5) та їх модернізації з урахуванням практичних вимог (32). У 24 джерелах наводяться дані, присвячені змісту освітньої психології як наукової дисципліни. Виявлені результати досліджень, де висвітлюються інновації в формах та методах опанування психологічними знаннями (15) та врахуванні кроскультурної, національної специфіки психологічної підготовки вчителів різних предметних спеціальностей відповідно до рівня вищої освіти (бакалаврського, магістерського та аспірантського) (42). Виявлено дослідження, в яких представлені результати вивчення сприйняття студентами-педагогами та досвідченими вчителями наукового та практичного змісту психологічних дисциплін (педагогічної психології, шкільної психології, освітньої психології, загальної психології та психології розвитку). У 13 публікаціях презентуються результати досліджень психологічного навчання в професійному полі вчителя та його кар'єрному зростанні (2).

Окремо слід виділити дослідження, в яких наводяться дані про особливості психолого-педагогічної підготовки вчителя та її результативності при взаємодії з учнями, з урахуванням оцінки роботодавців щодо задоволеності їх роботою (Марголіс, 2015: 45-46; Brabeck, Dwyer, Carol, Geisinger, Kurt, Brabeck, Dwyer, Geisinger, Marx, Noell, Pianta, Subotnik, Worrell, 2016). В цьому аспекті слід також навести дані тестування випускників педагогічних університетів відносно їх задоволеності рівнем психолого-педаго-

гічної підготовки (Lohse-Bossenz, Kunina-Habenicht, Dicke, Leutner, Kunter, 2015).

В різних країнах проводяться дослідження з вивчення ефективності національних програм підготовки вчителя, враховуючи інтеграцію знань психопедагогіки (Куба) (Valladares, Adalia, Pichs, Antonia, Dominguez, Urdanivia, 2018), ключову роль педагогічної психології у професійному становленні вчителя (Німеччина, (Австрія) (Deibl, Zumbach, Geiger, Viola, et al., 2018), (США) (Willingham, 2017), (Канада) (Joy, Paul, Adey, Wilmott, 2016), (Spinath, 2012); оцінку характеру застосування вчителями на практиці умінь та навичок педагогічної психології (Іспанія) (Alvarez, Weise, Vall, Gonzalez, Morodo, 2018).

До важливих досліджень, що привертають наші інтереси, слід віднести публікації, в яких вводиться трирічний модуль курсу «Психологія навчання математиці», спрямований на вироблення у студентів компетенцій щодо сенсифікації математичного мислення (власного та учнів) (Lin, Yang, Chang, 2018).

Виявлено публікації, в яких робляться спроби запропонувати систему підготовки педагогічних фахівців, у контексті своєї відповідності запитам професійної діяльності, покликану подолати професійну дилему випускника педагогічного закладу щодо її збалансованості. Тобто, балансу між підготовкою до викладання предмету та формуванням психологічної грамотності щодо супроводу учня, управління соціально-психологічними процесами життя класу, взаємодії з батьками та колегами тощо (Gravett, Henning, Eiselen, 2011: 139).

Узагальнення дає підставу відмітити, що, не зважаючи на широке коло проблематики питань, які досліджуються у фаховій підготовці студентів-педагогів та досвідчених вчителів, ще залишається їх досить значні кола, які не знайшли своє відображення в дослідженнях різних вчених. До останніх слід віднести психологічну підготовку вчителя до соціально-психологічних умов організації навчального процесу, питання психологічної взаємодії, подолання конфліктних ситуацій, емоційну регуляцію навчальної діяльності, психологічної саморегуляції, врахування психологічних особистісних особливостей майбутніх педагогів при їхній фаховій підготовці.

Висновки

Таким чином, узагальнюючи аналіз наведених результатів досліджень, можна зробити такі попередні висновки. По-перше, показано, що висвітлення в наукових працях відносно психологічної підготовки вчителя, що індексуються в міжнародній базі Web of Science, мають обмежений характер як за кількістю, так і за напрямками.

По-друге, виявлено, що, з урахуванням специфіки направленості друкованих результатів досліджень, можна умовно поділити на ті, що відображають статті, розділи книг, огляди, тези, тощо. При цьому, домінуючими виступають статті та різні нормативні матеріали.

По-третє, встановлено, що згідно динаміки презентації наукових досліджень, що висвітлюються у вказаній міжнародній базі даних, мають тенденцію до їх суттєвого збільшення, починаючи з 2015 року.

По-четверте, розкрито, що умовно вчених різних країн, які друкують свої результати наукових досліджень в виданнях, що індексуються відповідною міжнародною базою даних, можна віднести до двох груп: ті, які відносно значно представлені та ті, які, навпаки, обмежено.

По-п'яте, змістовна спрямованість результатів досліджень, що висвітлюються в даній міжнародній науково-метричній базі даних, не зважаючи на їх

актуальність, обмежуються достатньо вузьким колом, яке не враховує досить актуальні напрямки досліджень, які пов'язані зі специфікою психологічної підготовки вчителя. Поясненням такого стану може бути досить невелика кількість періодичних і інших видань в значній кількості держав, роботи яких індексуються у вказаній міжнародній науково-метричній базі даних, а також нерідко завелика сплата за їх друк.

Література

1. Климов Е. А. Некоторые психологические проблемы подготовки молодежи к труду и выбору профессии. *Вопросы психологии*. 1985. № 4. С. 7–9.

2. Марголис А. А. Модели подготовки педагогов в рамках программ прикладного бакалавриата и педагогической магистратуры. *Психологическая наука и образование*. 2015. Т.20. №5. С. 45–64. DOI: 10.17759/pse.2015200505

3. Слободянюк Г. Формально-організаційні тенденції психологічної підготовки студентів-педагогів у закладах вищої освіти України. *Наука і освіта*. 2019. №3. С. 21–31.

4. Alvarez I. M., Weise C., Vall B., Gonzalez M., Morodo A. How do primary education trainee teachers perceive educational psychology? *Teachers and teaching*. 2018. Vol.24. Issue 1. Pp. 81–94. DOI: 10.1080/13540602.2017.1379388

5. Brabeck M. M., Dwyer C. A., Geisinger K. F., Marx R. W., Noell G. H., Pianta R. C., Subotnik R. F., Worrell F. C. Assessing the assessments of teacher preparation. *Theory into practice*. 2016. Vol.55. Issue 2. Special issue: SI. Pp.160–167.

6. Chebykin O. Ya. System-activity conception of training 21st century teachers: competence and organizational aspects. *Science and Education*. 2017. №10. С. 101–106.

7. Deibl I., Zumbach J., Geiger V. M., Neuner C. M. Constructive Alignment in the Field of Educational Psychology: Development and Application of a Questionnaire for Assessing Constructive Alignment. *Psychology learning and teaching-plat*. 2018. Vol.17. Issue 3. Pp.293–307.

8. Gravett S., Henning E., Eiselen R. New teachers look back on their university education: Prepared for teaching, but not for life in the classroom. *Education as change*. 2011. Vol.15. Pp. S123–S142. DOI: 10.1080/16823206.2011.643636

9. Joy R., Paul H., Adey K., Wilmott A. Educational and school psychology in Newfoundland and Labrador: a 15-year follow-up. *Canadian journal of school psychology*. 2016. Vol.31. Issue 3. Pp. 259–270.

10. Lin F. L., Yang K. L., Chang Y. P. Designing a Competence-Based Entry Course for Prospective Secondary Mathematics Teachers. *Educating prospective secondary mathematics teachers: knowledge, identity, and pedagogical practices*. 2018. in ser. ICME-13 Monographs. Pp.189–203. DOI: 10.1007/978-3-319-91059-8_11

11. Lohse-Bossenz H., Kunina-Habenicht O., Dicke T., Leutner D., Kunter M. Teachers' knowledge about psychology: development and validation of a testmeasuring

theoretical foundations for teaching and its relation to instructional behavior. *Studies in educational evaluation*. 2015. Vol.44. Pp.36–49. DOI: 10.1016/j.stueduc.2015.01.001.

12. Shen P. X., Gromova C. R., Zakirova V. G., Yalalov F. G. Educational Technology as a Video Cases in Teaching Psychology for Future Teachers. *Eurasia journal of mathematics science and technology education*. 2017. Vol.13. Issue 7. Pp. 3417–3429. DOI: 10.12973/eurasia.2017.00736a

13. Spinath B. Educational psychology's contributions to professional teacher development: discussion of the special issue. *Zeitschrift fur padagogische psychologie*. 2012. Vol.26. Issue 4. Pp. 307–312. DOI: 10.1024/1010-0652/a000082

14. Tanana S. M. Psychological peculiarities of the development of professional competences in future teachers of higher school in the process of professional preparation. *Psycholinguistics*. 2017. Vol.21. Issue 1. Pp.161–170.

15. Valladares R. C., Adalia L., Pichs E. C., Antonia M., Dominguez Urdanivia, D. Y. The educational psychopedagogical training as a professional field. 2018. Vol. 14. Issue 62. Pp. 266–271.

16. Willingham D. T. A Mental model of the learner: teaching the basic science of educational psychology to future teachers. *Mind brain and education*. 2017. Vol.11. Issue 4. Pp.166–175. DOI: 10.1111/mbe.12155

References

1. Klimov, E. A. (1985). Nekotorye psihologicheskie problemy podgotovki molodezhi k trudu i vyboru professii [Some psychological issues of youth preparation for labour and the choice of profession]. *Voprosy psihologii – Psychological issues*, 4, 7-9 [in Russian].

2. Margolis, A. A. (2015). Modeli podgotovki pedagogov v ramkakh programm prikladnogo bakaklavriata i pedagogicheskoi magistratury [Teacher training models in applied bachelor and pedagogical master programs]. *Psikhologicheskaiia nauka i obrazovanie - Psychological science and education*, 5, 45-64 [in Russian].

3. Slobodianiuk, G. (2019). Formalno-orhanizatsiini tendentsii psykholohichnoi pidhotovky studentiv-pedahohiv u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Formal and organizational trends in psychological training of future teachers in higher education institutions of Ukraine]. *Nauka i osvita – Science and Education*, 3, 21-31 [in Ukrainian].

4. Alvarez, I. M., Weise, C., Vall, B., Gonzalez, M., & Morodo, A. (2018). How do primary education trainee teachers perceive educational psychology? *Teachers and*

- teaching, 24(1). (pp. 81-94) [in English]. DOI: 10.1080/13540602.2017.1379388
5. Brabeck, M. M., Dwyer, C. A., Geisinger, K. F., Marx, R. W., Noell, G. H., Pianta, R. C., Subitnik, R. F. & Worrell, F. C. (2016). Assessing the assessments of teacher preparation. *Theory into practice*. Vol.55 (2). (pp.160-167) [in English].
6. Chebykin, O. Ya. (2017). System-activity conception of training 21st century teachers: competence and organizational aspects. *Science and Education*, 10, 101-106 [in English].
7. Deibl, I., Zumbach, J., Geiger, V. M., & Neuner, C. M. (2018). Constructive Alignment in the Field of Educational Psychology: Development and Application of a Questionnaire for Assessing Constructive Alignment. *Psychology learning and teaching-plat*. Vol. 17 (3). (pp.293-307) [in English].
8. Gravett, S., Henning, E., & Eiselen, R. (2011). New teachers look back on their university education: Prepared for teaching, but not for life in the classroom. *Education as change*. Vol.15. (pp. S123-S142) [in English]. doi: 10.1080/16823206.2011.643636
9. Joy, R., Paul, H., Adey, K., & Wilmott, A. (2016). Educational and school psychology in Newfoundland and Labrador: a 15-year follow-up. *Canadian journal of school psychology*. Vol.31 (3). (pp. 259-270) [in English].
10. Lin, F. L., Yang, K. L. & Chang, Y. P. (2018). Designing a Competence-Based Entry Course for Prospective Secondary Mathematics Teachers. Educating prospective secondary mathematics teachers: knowledge, identity, and pedagogical practices. ICME-13 Monographs. (pp.189-203) [in English]. DOI: 10.1007/978-3-319-91059-8_11
11. Lohse-Bossenz, H., Kunina-Habenicht, O., Dicke, T., Leutner, D., & Kunter, M. (2015). Teachers' knowledge about psychology: development and validation of a testmeasuring theoretical foundations for teaching and its relation to instructional behavior. *Studies in educational evaluation*. Vol.44. (pp. 36-49) [in English]. DOI: 10.1016/j.stueduc.2015.01.001.
12. Shen, P. X., Gromova, C. R., Zakirova, V. G., & Yalalov, F. G. (2017). Educational Technology as a Video Cases in Teaching Psychology for Future Teachers. *Eurasia journal of mathematics science and technology education*. Vol.13 (7). (pp. 3417-3429) [in English]. DOI:10.12973/eurasia.2017.00736a
13. Spinath, B. (2012). Educational psychology's contributions to professional teacher development: discussion of the special issue. *Zeitschrift fur padagogische psychologie*. Vol.26 (4). (pp. 307-312) [in English]. DOI: 10.1024/1010-0652/a000082
14. Tanana, S.M. (2017). Psychological peculiarities of the development of professional competences in future teachers of higher school in the process of professional preparation. *Psycholinguistics*. Vol.21 (1). (pp.161-170) [in English].
15. Valladres, R. C., Adalia, L., Pichs, E. C., Antonia, M., & Dominguez Urdanivia, D. Y. (2018). The educational psychopedagogical training as a professional field. *Revista Conrado*. Vol. 14 (62). (pp. 266-271) [in English].
16. Willingham, D.T. (2017). A Mental model of the learner: teaching the basic science of educational psychology to future teachers. *Mind brain and education*. Vol.11 (4). (pp. 166-175) [in English]. DOI: 10.1111/mbe.12155

Hanna Slobodianiuk,

PhD student of Psychology Department,

*The State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",
26, Staroportofrankivska, Odessa, Ukraine*

TO THE PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

The article is devoted to the analysis of scientific publications on the problem of psychological training of future teachers, which have been published in the international database of Web of Science, for the last twenty years. It was found that until 2008 there was an underestimated level of attention of scientists to the issues of scientific research on the problem of psychological training of future teachers. The vast majority of publications are articles which explore the formation of the necessary professional competencies with a psychological component in future teachers; innovations in forms and methods of mastering psychological knowledge are covered; data on the content of educational psychology as a scientific discipline, etc. are given. However, the analyzed scientific works are limited in their nature and do not take into account the very relevant areas of research on this topic.

Keywords: psychological training of future teachers, scientific database of Web of Science, psychological and pedagogical training of future teachers, publication analysis, scientific research.

Подано до редакції 18.03.2020